

Bodó Barna

Jövôtervezés és bûnbánat

A szórvánnyal kapcsolatos problémafelvetések általában erkölcsi indíttatásúak. Az óvó-segítô beavatkozás szükségességét szinte kivétel nélkül valló megszólalók csak a legritkább esetben jutnak túl a halmozottan hátrányos helyzetû nemzettárs iránti mély aggodáson. Ennek több oka van. Elsôként a téma nem megfelelô ismerete említendô, hiszen ki merné azt állítani magáról, hogy megfelelô szakmaisággal képes kezelni egy olyan kérdésgubancot, amelynek egyszerre és egyformán vannak politikai, társadalmi, demográfiai, tömeglélektani, gazdasági, kulturális, nyelvészeti és még sorolhatnánk, hogy milyen vonatkozásai. A szórvány különben nem valamely szakterület egyik speciális fogalma, hanem általános kategória, amely egy léthelyzetet kíván – nem tudható mennyire sikeresen – körülírni. Mivel átfogó és szervezett szakmai-tudományos program nem létezik a szórvánnyal kapcsolatos helyzetek és folyamatok – etnikai szolidaritás, vegyes házasságok, oktatási formák, nyelvváltás, az önértékelés, intézményi háttér stb. – vizsgálatára, ugyanakkor alig van közéleti szereplô, aki nem tudná és érezné ennek szükségességét, illetve hiányát – marad az ôszinte bûnbánat. A bûnbánat azokért a nehéz – vég-(?) – helyzetben lévô nemzettársakért, akiket a történelem nyomása kiszakíthat a magyar közösség kötelékébôl, és akiknek a megsegítése valamilyen okból késik vagy nem sikerül. A morális megközelítés minden lehet, csak tudományos nem – és éppen ez a baj. Beszélünk valamirôl, napirenden tartjuk fontos kérdéseink között, miközben a témával való foglalkozás módja mindinkább eltávolít a keresett megoldások felismerésétôl.

Ha nincsenek konkrét tervek, egyértelmû programok, érvényesül a "lehet, mert kell" szemlélet. Szinte tíz éve szól az általános erdélyi magyar közéleti-politikai kórus a szórványok megsegítésének "felette szükséges voltáról", de alig jutottunk túl "az önmarcangoló fájdalmon" (Vetési László). Ki tagadná Vetési igazságát, amikor arra figyelmeztet: fel kell készülnünk az önáltatás nélküli jövôtervezésre! De még ô, aki a szórványkérdés elsô számú erdélyi képviselôjének számít, sem tud szabadulni a morális indíttatástól egy tudományos lap számára készített szövegben. Leltárt készít "a töredék és maradék magyarság" megmaradásával kapcsolatos kérdésekrôl és feladatokról, s mivel a szükséges tervezés és cselekvés fô felelôseként nincs kit megneveznie, elvárást fogalmaz meg: "ne tekintsenek át felettünk – mármint a szórványok feje felett – , magyarságunk vezetôsége ne mondjon le rólunk".

Vetési László szórvánnyal kapcsolatos vitaindítója a váltás és a változtatás jegyében született. Kimondatlanul is benne van szövegében: eleget beszéltünk – fôleg sajnálkoztunk – a szórvány okán, illene cselekedni végre. Szórványstratégiája ezt szolgálja: a jelzés szintjén foglalkozik elvi-elméleti kérdésekkel, célja számba venni a szórvánnyal kapcsolatos legfontosabb teendôket, s a rövid helyzetképek felvázolása után feladatokat jelöl ki. A szemléletváltás jegyében született írás elsô olvasatban szimpatikus, hiszen az eddigi (jelenlegi?) állapotból való kitorés szándékát tükrözi: szórvánnyal kapcsolatos stratégia elkészítését célozza meg, s szándéka akkor is dicséretes, ha egy alapos leltárnál nem sikerül többet elkészítenie. Ez a leltár komoly szakmai munka – falujárások, összeírások, tanácskozások – eredménye, miközben tíz év alatt a politika és a társadalomszervezés felelôs szereplôit nem jutottak túl a szórványért való kötelezô aggodáson, illetve a halmozottan hátrányos helyzettel kapcsolatos általánosságokon. Fôleg azok nem, akik feladata a cselekvés, bizonyos programok elindítása volna. Ennek a helyzetnek szeretné a végét látni Vetési – jogosan. Csakhogy amikor dolgozatában a tennivalók hosszú lajstromának végére ér, óhatatlanul fogalmazódik meg a kérdés: egy ilyen típusú számbavétel elegendô-e bárminemû beavatkozás elindításához? A Vetési-féle problémahalmaz minden egyes eleme valós, megoldás után kiáltó. Ennyi és ekkora volumenû beavatkozás viszont csak bizonyos terv alapján, fontossági-elsôbbségi rangsor szerint indítható el – és szerzônk ezzel nem szolgál. Nem rangsorol, nem jelöl ki prioritásokat, nem értékeli. Mivel nehéz volna elvárni bárkitôl, hogy egyedül, személyes mûhelyében dolgozza ki a megannyi területen szükségesnek mutatkozó beavatkozások módozatait – Vetési László sem tér ki arra, hogy miként volna biztosítható például az elöregedô és elnéptelenedô "maradék magyar közösségek" tagjai számára az emberhez méltó élet.

Adódik a kérdés: mibôl álljon egy stratégia? A szakmai jellegû tényfeltárás elôfeltétele a politikai-erkölcsi vétetésû programnak. A szigorúan vett stratégia csak cselekvési programot tartalmaz, az elvi-elméleti megalapozás ettôl elkülönül. Egy stratégia természetesen annyit ér, amennyi megvalósítható belôle. Ha olyan stratégiát akarunk, amely nem csupán a szemléletet váltja, hanem a konkrét cselekvést is, a kezelési eljárások kérdése nem seperhető félre.

*

A problémátömeg egyféle sorrendiségét önkéntelenül adja meg néhány elvi-módszertani kérdés tisztázása. Bár jól ismert és különösebben senkit nem zavaró az a szellemes mondás, hogy "közvélemény az, amit a közvélemény-kutatások mérnek", mindenképpen elemzés tárgyává kell tenni az azonos sablon szerint készült szórvány-definíciót: *Szórvány az, amit támogatni kell!* A gond az, hogy ki, miként és milyen okból fogja valahol és valamikor megállapítani, ki az, aki támogatásra szorul. Ha például a támogatottságra szorulást demográfiai mutatókhoz kötjük, pontosabban a többség-kisebbség arányszámhoz, akkor azonos besorolású leendő Zilah és Kolozsvár a 20-22 százalékos magyarságaránnyal, pedig mekkora különbség van a magyar intézményeink központjának számító, az utóbbi években magyar szempontból tagadhatatlanul erősödött Kolozsvár és a folyamatosan gyengülő Zilah között. A demográfiai arány fontos mutatója a szórványhelyzetnek, de önmagában szinte semmit sem mond. Temes megyében több olyan kicsiny település van (Csávos, Keresztes, Kisszentpéter, Partos, Temesfalva), ahol a helyi magyarság 20-30, sőt 40 százalék körül mozog, de semmilyen anyanyelvvel kapcsolatos intézmény – óvoda, iskola, pap – nincs helyben. Kis települések esetében, a háromszáz-négyszáz lakosból a 100-150 magyar anyanyelvi oktatás nélkül marad, mert ha az egy osztatlan osztálynál többre van gyermek, akkor az osztás nem etnikai alapon, hanem az oktatás minőségi szempontjai szerint történik meg: lesz két többségi nyelvű alsó tagozatos összevont osztály: I-III. és II-IV. Temes megyében, de alighanem érvényes ez az egész temesvári katolikus egyházmegyére, nincs olyan falusi plébános, aki ne szolgálna több településen. De például a perjámosi kilenc közösség lelki gondozója, s van olyan pap is, akire tíznél több közösséget bízta elöljárói. Ilyen körülmények között ki lehet(ne) a helyi kicsiny etnikai (és egyre kevésbé nyelvi) szigetek első számú gondozói és felelősei?

A szórványosodás folyamatát illetően a demográfiai abszolút számokon és az arányszámokon túl meghatározottan fontos tehát a helyi intézmények léte, ugyanis jelentős részt ettől függ, hogy miként alakul a helyi szórvány kommunikációs gyakorlata. Egy 1997-es, a helyi elitképződést vizsgáló kutatásunk szerint egész Temes megyében a kisebbségi magyar elit kifelé orientált. A magyar kulturális elit nem a helyi magyar politikai elitel épít ki és ápol elsődleges kapcsolatokat, hanem a román politikai elit döntési helyzetben lévő képviselőivel. A magyar intézmény vezetője úgy érzi, hatékonyabban jár el ő közvetlenül a politika első számú – tehát román – vezetőinél, mintha a célból a magyarság választott politikai képviselőjét venné igénybe. Szórványban kialakul egy önmagát erősítő, szétfejlődő kisebbségi elitek képében megjelenő strukturális hatás. Ha ennek adott egy olyan külső előfeltétele, amely Temesváron szinte közhelyszerű – de nem biztos, hogy igaz; sőt –, miszerint itt nagymértékű az etnikai tolerancia, akkor szinte kikerülhetetlen a többséggel a szükségesnél sokkal nagyobb területen való, etnikailag romboló hatású érintkezés. Temesváron például hiába van viszonylag jelentős magyarság (30 ezer ember), komoly intézményi háttér (középkiskola, magyar színház, újság, rádióadás, egyesületek és alapítványok), az önmagukat magyarnak vallóknak mintegy a fele etnikailag megszólíthatatlan. Semmiféle magyar intézményhez nem kötődnek, nem keresik magyarok társaságát, szavazatukat nem etnikai, hanem politikai alapon adják le. Temes megye 62 ezer fős magyarságának kb. 70 százaléka rendelkezik szavazati joggal, ami 42-43 ezer szavazatot jelenthetne az RMDSZ-nek. 1990-ben a képviselői lista még kapott 28 ezer szavazatot, azóta 20-21 ezren szavaznak az RMDSZ-re.

Ismételten viszonyokról és folyamatokról kell szólni a szórvánnyal kapcsolatosan. A szórványosodásnak vannak független változói (demográfiai abszolút- és arányszámok), amelyek rövid távú programok alapján aligha befolyásolhatók. Például a csángók Székelyföldre, vagy pedig székelyeknek a Bánságba való telepítése fel-felvetődik olykor, de az eddigi próbálkozások nem hoztak pozitív eredményt. Vannak a szórványosodásnak össztársadalmi folyamatokhoz kapcsolódó tényezői (intézményi háttér) és vannak olyanok, amelyek többnyire a magyar közösség állapotát, belső struktúráját jellemzik, illetve határozzák meg. A helyi kapcsolatháló alakulása – magyar közösségen belül, döntően a magyar közösségen belül, túlnyomóan a többségi közösséggel, végül pedig a kiszigetelődés – belső építkezéssel, közösségfejlesztéssel alakítható, befolyásolható. Elsőként megfogalmazódó kérdés: az egyén miként viszonyul etnikai közössége értékeihez. Ez jórészt önbecsülését is jelzi, azt tételesen, mennyire vállalja etnikai másságát, azt eredettudatként másodrendű magánkérdésnek tekinti-e, avagy etnicitását társaival együtt óhajtja közösségben megélni. Itt nyilvánulhat meg közvetlenül a nemzetmentő szándék például olyan jogi eszközök kialakításával, amilyenek a státustörvényt tekintik szorgalmazói. De az etnikai dimenzió túl a falugondnoki – Magyarországon igen sikeres – gyakorlat is lehet önépítő a kisebbségi identitás szempontjából, amennyiben az odafigyelés és támogatás közösségi jegyeit hordozza.

*

A szórványkérdéssel való foglalkozás három lehetséges szintje a szakmai-tudományos feltáró, a közösség felelős

tényezőit érzelmi alapon elkötelező morális és a gyakorlati döntésekre vonatkozó politikai. Ezek közül ez idáig elsődlegesen a morális hozzáállásra volt példa: aggódunk napestig, büntudattal tele a padlás. Leírtam már máshol: vizsgálni szeretttük volna Temes megyében pedagógusok, oktatásszervezők, pszichológusok, szociológusok bevonásával azt, miként lehetne a mai interaktív kommunikációs rendszerek nyújtotta lehetőségeket kihasználni arra, hogy valamilyen oktatást nyújtsunk a "világvégi" etnikai szigetek identitásukhoz ragaszkodó tagjai számára. Pályázatunkat többszörösen elutasították, mert nem fért bele semmiféle – eleve meghatározott – sablonba: sem nem tisztán tudományos, sem nem oktatási, sem nem szociális. Mindenből egy kevés, hát foglalkozzon vele, támogassa más. A szórvánnyal kapcsolatos tudományos kérdések szinte kivétel nélkül határterületiek, nem is jut pénz és kutatási kapacitás ezeknek tanulmányozására.

Szórványban az anyanyelvi oktatás kérdése mindennél fontosabb. Az etnikai visszaszámlálás folyamata mindenki számára érzékelhetővé akkor válik, amikor bezárják a kisebbségi iskolát. A megszűnő iskolát nem pótolhatja sem a fakultatív anyanyelv-oktatás, sem a szórványkollégium, sem az iskolabusz. Nem szoktuk ezt kimondani, pedig szükséges volna: a szórványkollégium bizonyos helyi hadállások feladását jelenti, a visszavonulás egyfajta rendezett formáját. Amikor mentjük, ami menthető. Mert sem a szórványkollégium, sem az iskolabusz nem veheti át, nem pótolhatja a helyben működő iskola funkcióit. Egy intézmény helyi léte önmagában szervező erő. Nem lép fel az identitás-megőrzést szolgáló távozás és az identitásváltást is jelenthető helyben maradás közötti dilemma eldöntésének a kényszere. Ez annak ellenére így van, hogy az etnikai közösségből való kilépés a legtöbb esetben nem köthető egyetlen döntési mozzanathoz, élethelyzethez. Az egyéni kilépésváltás folyamatában vannak viszont olyan fontos helyzetek, amelyek utólag többnyire kezelhetetlenek. Egy ilyen mozzanat az iskolaválasztás.

A szórványkollégium és az iskolabusz tehát politikai kérdés. Mit és miként kívánnak kezelni bevezetésükkel a közösség legitim vezetői? Az eddigi válaszok egyáltalán nem voltak teljes körűek. Sőt: magyar közösségünk legfelső döntési fóruma nem is foglalkozott ezzel a politikai kérdéssel. Működnek iskolabuszok és szórványkollégiumok is léteznek. De ezek, tudomásom szerint, kivétel nélkül helyi kezdeményezés – tehát: helyi döntés – nyomán kialakult megoldások. A romániai magyar közösség szintjén még nem vállalta senki annak felelősségét, hogy kijelölje, mely nyelvhatárokat kívánunk mindenképpen megvédeni, és mely területekről vonulunk vissza, mondom, módszeresen, mentve a menthetőt.

Vetési László az oktatással kapcsolatosan ezt a politikai döntéskényszert nem említi meg. És nem morális kényszerről van szó: nem elegendő tanítókat felkészíteni és el irányítani a végekre, népszolgálatra – ezzel kapcsolatosan sok példa idézhető. Hogy máshol mennyire sikeresek voltak az eddigi kísérletek, arról nincsenek adataim. Azt viszont tudom, hogy Temesváron a vidéki magyar tanító- és óvónőszükséglet biztosítását szolgáló program keretében diplomához juttatott magyar pedagógusok közül nem egy átment a biztos jövőt jelentő román tagozatra oktatni. Vagyis a kisebbségi munkahely bizonytalanságát valamilyen más eszközzel – juttatással – kell ellensúlyozni.

Beszélünk beolvadásról, nyelvcsereéről, halmozottan hátrányos helyzetéről, veszélyeztetettségéről, csökkent önértékelésről – szinte mindenről beszélünk a szórvány kapcsán, csak a nyelvhatárokról nem. Érthetetlenül. Tudjuk, mert a pozitív példák között gyakran idézgetjük, hogy Svájcban a rétoromán nyelvi közösség évszázadok óta tartani képes magát, pedig lélekszáma alig haladja meg a félszáz ezer főt. Egy ekkora közösség a romániai gyakorlatnak megfelelően néhány évtized alatt nyelvet vált, maximum külön eredettudatát őrzi meg. Kérdés: mi biztosítja a megmaradást Svájcban, mi az a külön elem, ami megvédi a közösséget a környező németiség etnikai nyomásától? Mert nem a svájci etnikai tolerancia védi meg őket – ha ott egyáltalán szokás erről regélni. A svájci francia, ha Genfből Zürichbe költözik, akkor új lakóhelyén gyermekét kötelező módon német iskolába írhatja, annak ellenére, hogy a városban van francia iskola. Csakhogy ez kizárólag a külföldiek számára létezik. Zürich német kanton, s aki ide telepszik, annak számolnia kell ezzel. Aki tehát a rétorománok közé költözik, ebben a közösségben nyelvíleg is alkalmazkodnia kell, bármilyen kicsiny és jelentéktelen szám szerint a rétoromán közösség. A nyelvhatárokat Svájcban törvényileg védik, nem az úgynevezett tolerancia biztosítja az etnikai békét, hanem a megfelelő törvények. Ezt tudomásul kell venni és ki kell mondani. Ha nem tesszük, akkor továbbra is marad a morális hozzáállás. Mindaddig, amíg el nem fogyunk. Végérvényesen.

Ha viszont kimondjuk és vállaljuk ezeket a történelmi és politikai igazságokat, egészen másként fognak hatni a témáról való nyilvános beszéd Vetési László által idézett fordulataira, amikor a jövőt illetően nagyobb kisebbségi közösségi belső szolidaritást, "nagyobb összefogást" és mielőbbi bekapcsolódást vár el "az egymáshoz tartozás nagy és egyetemes nyelvi szeretetközösségébe".

- Biczó Gábor: Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia című tanulmányához
- Bodó Barna: Jövőtervezés és bűnbánat
- Péter István: Szórvány - kisebbség - etnikum - erdélyi magyarság
- Tóth Pál Péter: Szórványban... Hozzászólás Vetési László vitaindító írásához
- Gergely Ferenc: A megoldott kévek
- dr. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében VI.
- dr. Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz
- Bakk Miklós - Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások
- A kisebbségek jogai - Nyilatkozat az etnokulturális és nemzeti kisebbségekre, valamint őshonos lakosságokra vonatkozó liberális demokrata elvekről
- Benyamin Neuberger: Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái
- Sorbán Angella: "Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen"
- Izsák Balázs: A román tanügyi törvény a nemzetközi jog szemszögéből
- Jánki András: Mítosz és valóság
- Kiss Dénes: Civil szféra és politikum
- Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989-1999)
- Süket Levente: Pro Universitate Siculorum
- Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón
- Veress Emőd: A román Alkotmánybíróság hatásköre
- Horia-Roman Patapievici: Egy identitáselmélet margójára
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1989

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék